

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У РОБОТІ ВИКЛАДАЧА З ПІДЛІТКАМИ

О.Ю.Руда

асистент кафедри біології

Національного медичного університету імені О.О.Богомольця

У статті розкриті основні принципи виховної роботи з підлітками з урахуванням різночасової послідовності біологічного та соціального становлення молодшої людини як особистості.

Ключові слова: метод виховання, толерантність, процес та принципи виховання, особистість.

Виходячи з розуміння виховання як керування діяльністю особини, одним із центральних понять виховання є спосіб управління, яке за своїм змістом збігається з поняттям "метод виховання". У ньому доцільно виділити такі основні етапи:

- розкриття змісту моральної вимоги,
- формулювання завдання, яке сприяє вихованню,
- керування процесом виховання.

Особистісно орієнтовані виховні технології однаковою мірою звернені і до вихованця, і до вихователя, їх особливостей і схильностей. Вихователь має щоразу ніби заново будувати свої стосунки з вихованцем, а особистісний момент утворює центр особистісно орієнтованих технологій [8].

Проведення дослідження ґрунтувалося на поглибленому аналізі науково-педагогічної літератури з проблем виховання, вивченні навчально-методичної документації закладів медичної освіти, узагальненні масового і передового педагогічного досвіду, теоретичному аналізі та синтезі отриманих даних.

«Жодна людина не може бути «островом», що існує сам по собі». Ці слова належать англійському поету Джону Дону (1592-1631). Коли ми стверджуємо, що людина не може бути «островом», – це пояснюється дуже просто – люди потрібні одне одному. Свої основні потреби (житло, харчові продукти, одяг) ми отримуємо за допомогою інших людей. Але людину не задовольняють лише матеріальні потреби, тому що це – соціальна істота, яка може реалізуватися лише в колективі. Ми отримуємо інформацію та вчимося у інших, відпочиваємо разом, ділимося власним досвідом. Але щоб налагодити нормальні стосунки з оточуючими нас людьми, насамперед необхідно зрозуміти себе і намагатися зрозуміти інших.

Кожна людина є індивідуальністю, тому що вона єдина в цілому світі. Неповторні відбитки пальців, малюнок сітківки, генетична інформація. Немає двох людей які б мислили або відчували однаково. В кожного свої смаки, ідеї, думки, почуття. Кожен має власну самоо-

цінку. Всі люди роблять помилки – це нормальний, але болючий шлях до власного життєвого досвіду. І поведінка дітей залежить від того, як вони ставляться до себе самі. Підлітки не ідеальні, але особливі, тому що вони неповторні.

У роботі зі студентами, особливо першокурсниками, привертає увагу той факт, що серед них зустрічаються такі, частіше хлопці, які дуже непосидючі, багато розмовляють.

Юнак у цей період іде в життя, йому властива раптова зміна поведінки, він відходить від спілкування з молодшими і відсторонюється від старших. Коли юнака ігнорують, він стає агресивним або дуже замкненим. А коли на дівчину не звертають уваги, для неї це трагедія.

Чому так відбувається із сучасними дітьми? З чим пов'язана їхня поведінка? Що вони мають і чого їм бракує?

Коли йдеться про сучасних дітей, то зазвичай маємо на увазі вік студентів, з якими працюємо.

В результаті психологічних досліджень встановлено, що індивідуальний розвиток людини та формування його особистості відбувається, насамперед, в результаті активної взаємодії з навколишнім середовищем.

Н.Ф.Добринін [3] зазначає: «Можна вважати, що вікові особливості виражаються, насамперед, в анатомо-фізіологічних характеристиках, які притаманні певному періоду росту та розвитку. Водночас, з віком змінюється ставлення особистості до навчання, до самого себе, до навколишньої дійсності, змінюється значущість всього цього для даної особистості. Значущість змінюється тому, що змінюються потреби, інтереси, переконання людини, змінюються його погляди та ставлення до всього і до самого себе. Ці зміни значущості визначаються взаємодією людини з навколишнім суспільним середовищем, в якому він живе, навчається та діє. Людина не тільки входить в дані суспільні відносини, але й сама є частиною цих відносин».

Психологія підлітка унікальна, тому необхідно визначити наскільки сильно піддається

впливу людина в цьому віці. Цей період завершує підготовку до самостійного життя людини, формування цінностей, світогляду, вибір професійної діяльності та самоствердження особистості як громадянина. Внаслідок дії цих соціально-особистісних чинників перебудовується вся система відносин підлітка з людьми та змінюється його ставлення до самого себе. Через цю соціальну позицію змінюється його ставлення до навчання, суспільної діяльності, встановлюється певний зв'язок між інтересами до майбутньої професії, інтересами до навчання та мотивами поведінки.

Ріст самосвідомості – це характерна особливість особистості старшого підлітка. Рівень самосвідомості визначає і рівень вимог підлітків до оточуючих їх людей і до самого себе. Вони стають більш критичними, вказують високі вимоги до морального обличчя дорослого та однолітка.

І.С.Кон [4] наголосив: «Ріст самосвідомості та інтересу до власного «Я» у підлітків пов'язаний не тільки зі статевим дозріванням, як вважала біогенетична школа в психології. Дитина росла, змінювалася, набирала силу і до перехідного віку, і тем не менш це не зумовило у неї тяги до інтроспекції (споглядання власних психічних процесів). Якщо це відбувається сьогодні, насамперед, тому, що фізичне дозрівання є одночасно соціальним симптомом, знаком дорослості, змужніння, на яке звертають увагу і за яким пильно слідкують інші, дорослі та однолітки. Суперечливе положення підлітка, зміни його соціальних ролей та рівня домагання – ось що першочергово актуалізує питання: «Хто Я?»»

Виходячи із слів І.С.Кона та Н.Ф.Добриніна, можна зробити висновки про психологічний стан особистості підлітка. На цей період в нього вже достатньо визначені та стійкі особливості характеру, здібностей, темпераменту. Фізичне формування вже майже закінчилося, але при всьому цьому з'являється найцінніше надбання цього віку – відкриття внутрішнього світу. Відбувається перехід від зовнішнього управління до самоуправління. Для самоуправління підлітку необхідна інформація, яку він починає шукати, як в своєму внутрішньому, так і у зовнішньому, оточуючому його, світі. Але будь-яке управління припускає наявність інформації про об'єкт. Звідси при самоуправлінні повинна бути присутня інформація суб'єкта про самого себе, тобто самосвідомість.

Становлення особистості включає в себе становлення відносно стійкого образу «Я», тобто цілісного уявлення про самого себе. Образ «Я» – складне психологічне явище, яке не зводиться до простого усвідомлення своїх якостей чи сукупність само оцінок. Питання

«хто я такий?» передбачає не стільки самоопис, скільки самовизначення: «Ким я можу і повинен стати, які мої можливості та перспективи, що я зробив та що ще можу зробити в житті?» [4].

Найцінніше надбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Цей етап для молодшої людини – дуже важлива, радісна та хвилююча подія, але вона призводить до тривожних і драматичних переживань. Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить відчуття самотності. Підліткове «Я» ще не визначене, розпливчате, дифузне, воно нерідко відчувається як невиразне почуття чи відчуття внутрішньої порожнечі, яку чим-небудь необхідно заповнити. Звідси росте потреба в спілкуванні та одночасно з'являється вибірковість в спілкуванні, потреба в усамітненні.

Відчуття самотності – це нормальне явище, наслідок народження внутрішнього життя. Іноді таке відчуття може бути гострим та драматичним. Саме в таких випадках першочерговий вплив на людину має радіо та телебачення, друзі, як найдоступніше джерело інформації, як позитивної так і негативної.

Для дітей цього віку важливі ідеали, приятелі, авторитети. Тому їм потрібно пропонувати щось нове. Ідеали вони повинні вибирати самі, але під пильним контролем старших. Їм дуже важко зробити це в підлітковому віці. Все добре вони вважають поганим, а погане – добрим. Все, що їм говорять в наказовому тоні, вони, як правило, сприймають агресивно. Тому не можна нав'язувати їм ідеали, діти повинні самі вирішити, що добре. Ми можемо лише направляти їх на вірний шлях і робити це необхідно дуже обережно, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини.

Для того, щоб спілкуватися з підлітками необхідно мати велике терпіння, ставитися з делікатністю, бути розважливим, їх необхідно заспокоювати, але ні в якому разі не можна принижувати [7]. Вони ще не стали дорослими, але вже не діти. Водночас, діти цього віку можуть аналізувати, оцінювати, аргументувати.

У цей період їм необхідно допомогти, виявити довіру до себе. Адже дитина починає пізнавати світ і бачить, що в ньому чимало зла. Через це вона може почати втрачати віру у себе, впевненість, віддалятися від сім'ї, школи, шукати щось нове та цікаве для себе [1].

Діти в цей час почувають себе зайвими у цілому світі. Їм необхідно допомогти знайти рівновагу, бо вони дуже мінливі та різні між собою: одні – сумні, замкнені, перестають вчитися, інші – навпаки, всюди перші. Такі діти не розуміють, що з ними відбувається [2].

І все ж таки, підлітковий вік – це час фізіологічної кризи. Звідси нетерпимість, упертість, непослух [9]. Не можна залишати дітей самих, не зважаючи на те, що вони хочуть бути незалежними, відкидають авторитети, довіряють тільки своєму досвіду.

Важливо знати що саме відбувається з підлітками, вміти врівноважити їхній стан, конструктивно спрямувати їх силу, емоції та енергію в позитивне русло. Звичайно, це робота не тільки викладачів, але й батьків. Особливо батьків.

У цей період у підлітків виникають проблеми з батьками. Підлітки вважають та кажуть, що їм нічого не потрібно, хоча насправді потребують дуже багато.

«Професія» бути батьками найскладніша – це витвір людини. І цей процес починається саме в родині.

Виховання дітей – це віддача особистих сил, в тому числі й духовних. Основний тягар лягає на плечі батьків та викладачів. Людину створюємо ми. Духовно збагачені діти виростають у тих родин, де мати і батько люблять один одного і разом з тим люблять і поважають інших.

Людина народжується, згодом починає поступово відкривати світ, пізнавати його розумом і серцем. Чим далі, тим більше вступає в дію така закономірність: якщо поведінка, вчинки маленької людини диктуються тільки її потребами, людина виростає жорстоким егоїстом. У неї розвиваються ненормальні, підвищені вимоги до життя і майже усяка відсутність вимог до себе.

Діти на перших етапах свого життєвого шляху, почавши своє життя цілком безпомічними істотами, багато отримують від своїх батьків. Тому це закономірно породжує у них почуття подяки, любові і гордості своїми батьками. Не тільки сама по собі допомога та турбота батьків, але й участь та їх ласка відіграють у цьому роль. Діти, які рано осиротіли, позбавилися чи батька чи матері, часто пізніше, у зрілі роки, відчувають тугу від відсутності в їх спогадах пам'яті про батьківську ласку, сімейні радощі тощо, що відображається в їх оцінці оточуючих, в їх поведінці. Навпаки, ті, що випробували щастя, що мали гарне сімейне життя, згадують, що вони, будучи дітьми, вважали свою матір красунею, незвичайно доброю, а батька – розумним, вмілим тощо, хоча, згадуючи це, вони можуть вже казати, що в дійсності мати зовсім не була красунею, а батько був не більш як звичайною людиною. Ця ілюзія дитинства свідчить про потребу бачити в тих, хто їм у цей час був найдорожчим, якості, які їхня уява може їм змалювати. Діти завжди люблять тих, хто любить і поважає їхніх батьків.

Головні підстави, яких необхідно дотримуватися при вихованні дитини під час її життя в сім'ї: чистота, послідовність по відношенню слова і справи при спілкуванні з дитиною, відсутність сваволі вихователя і визнання особистості дитини постійним спілкуванням з нею як з людиною і повним визнанням за ним права особистої недоторканості.

Сімейне життя склалося здавна так, що батьківські обов'язки щодо дітей поділяються між батьком і матір'ю нерівномірно. Найважливіші турботи по вихованню дітей лягають на матір тому, що вона в стані віддати їм більше часу, ніж батько, за традицією, вона більше звикла до цього, і за своєю натурою може внести в це більше уважності, ніжності, м'якості і ласки. Цією близькою участю матері в житті дітей у їхньому ранньому віці визначається і моральний її вплив на них у ці перші їхні роки.

Проте, з роками, значення цього безпосереднього впливу втрачає моральну роль. Діти стають самостійними, трохи визначаються, продовжуючи потребувати допомоги батьків і дорослих, але шукають уже не винятково матеріальної підтримки. Діти індивідуалізуються. В одних є смаки і потреби, що краще задовольняє батько, ніж мати, в інших – навпаки. Але всі вони потребують уваги, насамперед, з боку своїх батьків.

Процес виховання занадто складний і він не повинен обмежуватися гарними словами, наставляннями, а, насамперед, необхідно самому жити по-людському. Хто хоче виконати свій борг щодо дітей, залишити в них про себе добру пам'ять, яка слугувала б їм завітом, як жити, той повинен почати виховання із самого себе.

Виховання дітей вимагає найсерйознішого тону, найпростішого і щирого. У цих трьох якостях повинна полягати межева правда життя.

З метою визначення, до кого і з яких причин звертаються за допомогою підлітки і чому, нами було проведено анонімне опитування серед першокурсників Першого Київського медичного коледжу. Було опитано 104 студенти.

Результати опитування свідчать про те, що батьки дуже мало надають уваги своїм дітям. Тому що на запитання «Якщо у Вас проблеми, до кого Ви звертаєтесь за допомогою?» лише 28 студентів (26,92 %) звертаються саме до батьків. Інші 76 студенти (73,08 %) за допомогою звертаються до чужих їм людей. Основними причинами з яких вони ідуть до чужих людей, підлітки назвали: батьки багато працюють (пізно повертаються додому з роботи), втомлені, не мають бажання спілкуватися з нами. Названі причини вказали 100 студентів (96,15 %) і лише 4 студенти (3,85 %) вказали інші причини.

Отже, у дітей підліткового віку багато енергії, але найсумніше в цій ситуації те, що ці студенти роблять акцент на собі, як правило, з однієї причини – їм не вистачає уваги та любові в сім'ї та серед друзів. Діти не знають як інакше можна привернути до себе увагу, вони не завжди розуміють чому так поведуться. І те, що на перший погляд виглядає як невихованість, насправді є криком про допомогу. Дитина просто хоче отримати те, чого вона не має поза навчальним закладом. Тому найбільше навантаження у вихованні студентів припадає саме на викладачів. І крім того, що ми виховуємо студентів як майбутніх спеціалістів, нам доводиться корегувати ті недоліки чи заповнювати величезні прогалини у вихованні, з якими вони приходять до нас зі шкіл.

Отримані нами дані підтверджують висновки, зроблені психологом А.В.Петровським [6], про те, що основними принципами виховної роботи з підлітками повинні бути:

- не поруч і не над, а разом,
- не притягувати вихованця до деяких заздалегідь відомих стандартів, а ко-

ординувати свої очікування і вимоги, максимально розгорнути можливості особистісного росту підлітка,

- розуміння, визнання і сприйняття іншого.

Гармонійне виховання особистості можливо тільки при тій умові, коли до потреб - першій, елементарній і навіть у певній мірі примітивній мотивації людських вчинків, людського поведіння - приєднується сильніша, мудріша мотивація – почуття обов'язку. Власне, людське життя починається з того моменту, коли молода людина вже робить не те, що хоче, а те, що треба робити в ім'я загального блага. Тому особистісно орієнтовані виховні технології вбачають у дитині повноцінного партнера, допомагають їй знайти себе.

«Діти уразливі і залежні» – це твердження з Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей особливо актуальне сьогодні [5]. Жодна дитина не може бути позбавлена права на турботу й увагу суспільства, насамперед, батьків і викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бороноєва А.О.* Основы социологии и политологии: учеб. пособ. / А.О.Бороноєва, М.А.Василика. – М.: Гардарики, 2000. – 117 с.
2. *Додонов Б.І.* У світі емоцій / Б. І. Додонов. – К.: Політвид. України, 1987. – 142 с.
3. *Добрынин Н.Ф.* Психология: метод. пособ. для студ.-заоч. пед. инст. / Н.Ф.Добрынин. – М.: Учпедгиз, 1952. – 452 с.
4. *Кон И.С.* Категория "Я" в психологии / И. С. Кон // Психологический журнал. – 1981. – № 3. – С. 6-8.
5. *Конвенція ООН про права дитини.* – К., 1991. – 32 с.
6. *Петровский А.В., Ярошевский М.Г.* Основы теоретической психологии / А.В.Петровский, М.Г.Ярошевский. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
7. *Популярная психология для родителей* / [науч. ред. Спиваковская А .С.]. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 143 с.
8. *Социальная педагогика: курс лекций* / [науч. ред. Галагузова М. А.]. – М.: Владос, 2000. – 416 с.
9. *Шихи Г.* Возрастные кризисы. Ступени личностного роста / Г. Шихи; пер. с англ. – СПб.: Ювента, 1999. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2010 р.